

RECENZJE

Aneta Foltyniewicz
Uniwersytet Warszawski

NARZĘDZIA POMIARU POZYCJI ZAWODOWEJ W POLSCE I MOŻLIWOŚCI ICH STOSOWANIA W BADANIACH MIĘDZYKRAJOWYCH

Henryk Domański, Zbigniew Sawiński i Kazimierz M. Słomczyński: Sociological Tools Measuring Occupations. New Classification and Scales. Warszawa: IFiS Publishers, 2009, 332 s.

Sociological Tools Measuring Occupations. New Classification and Scales jest anglojęzyczną wersją książki *Nowa klasyfikacja i skale zawodów: socjologiczne wskaźniki pozycji społecznej w Polsce*, napisanej przez Henryka Domańskiego, Zbigniewa Sawińskiego i Kazimierza M. Słomczyńskiego, wydanej w 2007 roku. W zamierzeniu autorów nowa publikacja Wydawnictwa IFiS PAN ma służyć udostępnieniu międzynarodowej społeczności badaczy wyników wieloletnich badań empirycznych i pracy w Polsce nad doskonaleniem metodologicznych narzędzi pomiaru pozycja zawodowej – klasyfikacji i skal zawodów. Książka ta ma również zachęcić do używania ich w analizach danych empirycznych, w tym także międzykrajowych analizach porównawczych.

Klasyfikacji zawodów używa się w socjologii jako narzędzia na etapie kodowania informacji zebranych w badaniach sondażowych. Klasyfikacja jest wtedy rodzajem książki kodowej, która zawiera kilkadziesiąt bądź kilkaset szczegółowych kategorii identyfikujących pozycję respondenta w strukturze społeczno-zawodowej. Posługiwanie się opracowanym schematem umożliwia zdecydowanie lepszą standaryzację i porównywalność informacji pochodzących z różnych badań. Społeczna Klasyfikacja Zawodów (SKZ) 2009 jest również cennym narzędziem na etapie analizy danych, gdyż umożliwia grupowanie respondentów w różny sposób. W zależności od przesłanek teoretycznych i szczegółowej problematyki badawczej agregacja może być dokonana w wymiarze klasowym, warstwowym bądź kategorii zawodowych, co oznacza dużą elastyczność w posługiwaniu się SKZ.

Podobnie jak w polskiej wersji książki w pierwszym rozdziale autorzy przedstawiają teoretyczne, empiryczne i metodologiczne przesłanki traktowa-

nia zawodu jako głównego wskaźnika pozycji społecznej w analizach struktury społecznej, ruchliwości społecznej oraz nierówności społecznych, hierarchii i podziałów społecznych. W rozdziale drugim czytelnicy mogą zapoznać się z czterdziestoletnią już historią pracy nad klasyfikacją zawodów w Polsce, poczynając od pierwszych prac zespołu pod kierunkiem Włodzimierza Wesołowskiego w połowie lat sześćdziesiątych XX wieku (Wesołowski 1970) i stosowania klasyfikacji w tzw. badaniach łódzkich¹, aż po jej późniejsze modyfikacje i testy w badaniach empirycznych (Pohoski, Słomczyński i Milczarek 1974).

Opracowana w latach siedemdziesiątych przez Michała Pohoskiego i Kazimierza M. Słomczyńskiego SKZ była bowiem jedną z pierwszych na świecie socjologicznych klasyfikacji zawodów. Oznacza to, iż uwzględniała główne kryteria podziałów społecznych wynikających z podziału pracy (charakter i stopień złożoności pracy, własność, pozycja w formalnej organizacji pracy, typ aktywności ekonomicznej, wymagane kwalifikacje). W związku z tym była zdecydowanie bardziej użyteczna w analizach struktury społecznej niż systematyczne klasyfikacje, tworzone przez urzędy statystyczne i oparte na kryteriach administracyjnych. Dołączone do SKZ w 1979 roku skale zawodów (Słomczyński i Kacprowicz 1979) stanowiły cenne narzędzie analizy i były stosowane głównie w badaniach akademickich realizowanych między innymi przez Ośrodek Realizacji Badań Społecznych PAN. SKZ-1978 była testowana na etapie kodowania w dużych ogólnopolskich badaniach sondażowych, takich jak POLPAN² i Polski Generalny Sondaż Społeczny. Wnioski z wtórnej analizy materiałów pochodzących z kodowania ponad 14 tysięcy zawodów, a także analiza badania jakościowego dotyczącego szczegółowego opisu ról zawodowych dostarczyły odpowiedzi na pytania o trafność operacyjną SKZ i jej użyteczność, zwłaszcza w porównaniu ze stosowaną w badaniach międzykrajowych Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Zawodów ISCO. Doświadczenia ze stosowaniem SKZ-1978 na etapie kodowania i analizowania danych przedstawione w trzecim rozdziale książki stały się podstawą określenia kryteriów modyfikacji klasyfikacji w latach dziewięćdziesiątych.

Przemiany ustrojowe i gospodarcze w Polsce po 1989 roku, a zwłaszcza zmiany na rynku pracy, rozwój sektora prywatnego, zanik pewnych zawodów i upowszechnienie się nowych związanych z technikami informacyjnymi oraz sektorem usług spowodowały przekształcenia w strukturze społeczeństwa

---

¹ Badanie nad strukturą społeczno-zawodową Łodzi, zrealizowane w 1965 i 1967 roku przez zespół pod kierunkiem Włodzimierza Wesołowskiego. Projekt ten był kontynuowany w kolejnych badaniach empirycznych w latach: 1976, 1980, 1987, 1994.

² Badanie panelowe realizowane od końca lat osiemdziesiątych XX wieku w kolejnych falach co 5 lat dotyczące głównie przemian struktury społecznej w Polsce w okresie 1988–2008, zaprojektowane przez członków Zespołu Porównawczych Analiz Nierówności Społecznych IFiS PAN pod kierunkiem Kazimierza M. Słomczyńskiego.

polskiego. Te zjawiska zdecydowanie osłabiły użyteczność dotychczasowej klasyfikacji. Na podstawie nowych badań empirycznych analizujących różne aspekty struktury społecznej w ostatnich latach i co istotne, odwołując się do doświadczeń w stosowaniu oraz modyfikacji klasyfikacji z 1978 roku, autorzy skonstruowali nową Społeczną Klasyfikację Zawodów 2007 oraz cztery nowe skale zawodów: wymogów kwalifikacyjnych, złożoności pracy, wynagrodzenia materialnego, prestiżu. Zdecydowano się na kontynuację prac nad dotychczasową SKZ, a nie na tworzenie nowej klasyfikacji, bowiem uznano za istotną możliwość porównywania danych z okresu gospodarki socjalistycznej oraz gospodarki rynkowej. Ma to ważne znaczenie zwłaszcza w analizach trajektorii zawodowych respondentów obejmujących okres sprzed 1989 roku.

Kolejne rozdziały książki opisują cały proces pracy nad nową klasyfikacją począwszy od przesłanek teoretycznych, analitycznych i semantycznych, które zdecydowały o kryteriach modyfikacji SKZ. Następnie autorzy dokładnie wyjaśniają przyczyny usunięcia poszczególnych szczegółowych kategorii klasyfikacji, wprowadzenia nowych, zmian nazewnictwa, połączenia kilku kategorii w jedną, bądź podziału jednej na kilka bardziej szczegółowych. Ostatni rozdział książki jest poświęcony analizie trafności nowej klasyfikacji. Wszystkie zmiany w porównaniu do SKZ-1978 są przejrzysto omówione, a także zaprezentowane w tabelach. W rozdziale piątym zostały przedstawione zasady skonstruowania nowych skal zawodów. Największe zmiany dotyczą skali wynagrodzenia materialnego, która zastąpiła funkcjonującą wcześniej skalę statusu społeczno-ekonomicznego (Słomczyński i Kacprowicz 1979), adekwatnie odzwierciedlającą ważne cechy systemu stratyfikacyjnego PRL, ale zupełnie nieprzystającą do nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Obie skale mogą być jednak stosowane w badaniach porównawczych pozycji społeczno-ekonomicznej jednostek.

W porównaniu do SKZ-2007 (Domański, Sawiński i Słomczyński 2007) w 2009 roku autorzy zdecydowali się wprowadzić kilka zmian, które nie naruszają głównych podziałów i mają na celu uproszczenie posługiwania się klasyfikacją przez użytkowników. W załącznikach książki autorzy publikują zarówno SKZ-2009, jak i skale zawodów. W przypadku skali wynagrodzenia materialnego oraz skali prestiżu czytelnicy mają możliwość porównania wartości skal z roku 2009 z wartościami skali statusu społeczno-ekonomicznego (odpowiednik skali wynagrodzenia materialnego) oraz skali prestiżu z roku 1979. Do praktycznego stosowania tych narzędzi analitycznych z pewnością zachęca dołączony do książki na płycie CD program komputerowy, umożliwiający stosowanie SKZ-2009 oraz skal zawodowych w analizach empirycznych.

Mając świadomość, iż proces kodowania w klasyfikacjach socjologicznych takich jak SKZ jest bardziej złożony niż w klasyfikacjach systematycznych,

autorzy udostępnili aplikację, która stanowi ogromne ułatwienie tego etapu pracy z danymi. Główna aplikacja sco2009coder jest programem, który raczej pomaga badaczowi wybrać jedną z potencjalnych kategorii odpowiadających opisowi zawodu, niż w sposób automatyczny i upraszczający wybiera jedną z nich. Nowością w tym oprogramowaniu jest możliwość używania języka innego niż angielski. Wymaga to jednak wcześniejszego przetłumaczenia klasyfikacji na dany język i stworzenia listy kluczowych słów, do czego służy aplikacja sco2009index. Ten zabieg ma skłonić badaczy do stosowania SKZ-2009 również w badaniach nad innymi krajami, zwłaszcza Europy Środkowo-Wschodniej.

W opinii autorów, choć SKZ-2009 została skonstruowana na podstawie badań polskiego społeczeństwa, może również być z powodzeniem stosowana w analizach systemu społeczno-zawodowego innych krajów naszego regionu. W udostępnionym oprogramowaniu istnieje możliwość uzupełniania SKZ-2009 o nowe kategorie, które są przydatne w analizach różnych społeczeństw, a nie zostały wyróżnione w odniesieniu do społeczeństwa polskiego. Ponadto istnieje opcja dzielenia kategorii SKZ wyższego poziomu na kategorie niższego szczebla, jeśli ma to uzasadnienie dla analizy danych odnoszących się do badanego kraju. Wydaje się, iż dając tak duże możliwości elastycznego wykorzystywania Społecznej Klasyfikacji Zawodów – co jest jej zaletą – autorzy zakładają, że tym narzędziem będą posługiwali się wystarczająco kompetentni badacze, posiadający pewną wiedzę o strukturze społecznej. Zastrzegają jedynie, iż ograniczeniem tych przekształceń jest zachowanie wszystkich podstawowych kategorii SKZ-2009 występujących w jej pierwotnej wersji. Szczegółowy opis instalacji, stosowania oprogramowania, a także dokonywania modyfikacji w SKZ-2009 jest zawarty w szóstym rozdziale książki.

Społeczna Klasyfikacja Zawodów już w swojej pierwszej wersji w latach siedemdziesiątych była przełomem w sposobie myślenia o pozycji zawodowej i w wykorzystywaniu zmiennej zawód w badaniach społecznych. Jednakże SKZ była stosunkowo rzadko stosowana poza badaniami akademickimi, zwłaszcza tymi realizowanymi przez ORBS. Bariery były szczegółowość oraz związany z tą cechą wymóg kwalifikacji i wiedzy warunkujący poprawne stosowanie SKZ na etapie kodowania i analizy danych. Świadomi tych trudności i ograniczeń autorzy podjęli pracę nad doskonaleniem narzędzia, dostosowując je do zmieniających się warunków społeczno-ekonomicznych polskiego społeczeństwa, zapewniając jednak walor porównywalności danych z poprzednich dekad. W efekcie udostępnili szerokiemu gronu zorientowanych ilościowo badaczy struktury społecznej klasyfikację i skale zawodów, które umożliwiają grupowanie respondentów nie według stereotypowych nazw zawodów i stanowisk, często niejednoznacznych i nieadekwatnych do rzeczywiście wykonywanej pracy, lecz według kryteriów rzeczywistego podziału pracy.

Jest to niezbędne, aby rzetelnie i trafnie mierzyć dystanse i bariery między pozycjami zawodowymi.

Należy wyraźnie zaznaczyć, iż omawiana publikacja spełnia ważną funkcję popularyzacji na arenie międzynarodowej wiedzy na temat doświadczeń polskiego środowiska socjologicznego w pracach metodologicznych nad badaniem struktury społecznej. Jednakże możliwości stosowania prezentowanej klasyfikacji zawodów wykraczają poza wąską dziedzinę, jaką jest badanie struktury społecznej. Autorzy przedstawiają propozycję rekodowania szczegółowych kategorii SKZ-2009 na schemat Gradacji Społecznej ESOMAR stosowany w badaniach marketingowych i badaniach opinii społecznej, między innymi w badaniu Eurobarometr, realizowanym przez Unię Europejską.

Warto podkreślić, iż autorzy dołożyli wszelkich starań, aby stosowanie SKZ-2009 uczynić jak najbardziej dostępnym i łatwym również dla mniej doświadczonych badaczy. Biorąc pod uwagę aktualną dominację zastosowań klasyfikacji ISCO w międzynarodowych badaniach porównawczych trudno jednak o jednoznaczne określenie szans na upowszechnienie się zaproponowanej klasyfikacji. Można tylko wyrazić nadzieję, że dzięki omówionej publikacji szersze grono badaczy społecznych zdecyduje się na stosowanie SKZ-2009 i doceni walory proponowanego narzędzia: rzetelność, trafność empiryczną testowaną w licznych badaniach sondażowych, możliwość analizy zmian w czasie, porównywania danych pochodzących z różnych badań, a także wielowariantowość grupowania danych i modyfikacji całej klasyfikacji.

Literatura

- Domański, Henryk, Zbigniew Sawiński i Kazimierz M. Słomczyński. 2007. *Nowa klasyfikacja i skale zawodów. Socjologiczne wskaźniki pozycji społecznej w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Pohoski, Michał, Kazimierz M. Słomczyński i Krystyna Milczarek. 1974. *Społeczna klasyfikacja zawodów*. Warszawa: IFiS PAN.
- Słomczyński, Kazimierz M. i Grażyna Kacprowicz. 1979. *Skale zawodów*. Warszawa: IFiS PAN.
- Wesołowski, Włodzimierz. 1970. *Zróznicowanie społeczne*. Wrocław: Ossolineum.

